

di se uglavnom o nagradama organiziranim s lijevice. Jedan je talijanski književnik napisao: „Da nema komunističkih i književnih nagrada, prava talijanska književnost pala bi u položaj Peperluge.“ Spomenimo ovdje da komunističko općinsko vijeće u Pratu dodjeljuje svake godine veoma cijenjenu nagradu Prato „djelu nadahnutom duhom pokreta otpora koji usmjeruje kulturni život nacije“.

IV

Mladim piscima koji su se svrstali uz napredne grupe treba pokloniti povjerenje. Ima, istina je, među njima „heretika iz udobnosti“, onih koji se pomalo prave salonskim pobjunjenicima zato što je moderno praviti se po bunjenikom, kao što je, za mnoge političare, moderno govoriti o socijalizmu. Ali oni koji su stvarno uvjereni u ispravnost svojih ideja znaju izdržati i u književnosti. Od nekih od njih, uvjeren sam, poteci će remek-djela, kakva su nam dali prozaiisti Carlo Levi, Cesare Pavese, Elio Vittorini, Alberto Moravia, Italo Calvino, Renato Viganò, i pjesnici kao Salvatore Quasimodo, Sergi Solmi, Alfonso Gatto, Pier Paolo Pasolini. Jer nedemokratska, aristokratska, akademska, intelektualistička, neživotna, neodgovna kultura bila je u Italiji službena, inertna, smatrana privatnim dobrom; kultura novih ljudi, demokratskih pisaca, bori se naprotiv za reviziju književnih vrednota. Demokrati novog naraštaja bore se protiv generacije koja se oblikovala u prvih dvadeset godina ovoga stoljeća; od Pravezolinija do Papinija, od Cicognanija do Bacchellija, Ojettija, Morettija, Pee, Savaresea, Chiese, Giulioittija. Protiv boncovca književne buržoazije, koji su se formirali u javnim polemikama časopisa „Voce“, „Ronda“, futurističkih, eklektičkih i formalističkih revija koje su se utopile u umišljenju retorici fašizma, započeli su obrnu borbu antifašistički pisci, dali život novim interesima i kralj život novim poslijeratnim književnim pokretima. Proza s tematikom rata i pokreta otpora (o kojoj, ponajviše, treba govoriti napose, drugom prilikom) vode nas do neorealizma.

Na „književnost otpora“, koja je svjedočanstvo jedne revolucionarne činjenice, nadovezuje se meridionalistička književnost posljednjih godina. Južne pokrajine s otocima najzaostaliji su krajevi Italije. Tu se vodi borba za obnovu i demokraciju. Nadahnjuju se tim jugom i bore se za nje, go, to jest za demokraciju u njezovu životu, za raskrivanjem uskožrudne buržoazije, djela Francesca Jovinea, Corrada Alvara, Vitaliana Brancatija, Giuseppe Marotte, Domenica Ree, Leonide Repacija, Michelea Prisca, Giuseppea Berta, Leonarda Sciascia (ovdje nabrajam i mladije i starije), i dakako djela mladijih. Spomenimo od njih samo neke.

Saverio Strati, mladi romanopisac iz Kalabrije, zemlje „proklete i zaboravljene“, zemlje siromaha i nepismenih, u svom najnovijem romanu „A mani vuoste“ (Praznih ruku) govori o mladima, daje riječ mladima. Glavno je lice radnik bez zanata, koji se prehranjuje radeći kao ugljenar i kopajući kao dnevničar na imanjima latifundista. Roman govori o neljudskim društvenim odnosima, o nepravdama, o živoj stvarnosti.

Danilo Dolci, kojega smo već spomenuli, mladi je pisac sa sjevera, koji odlazi na Siciliju da pravi anketu o bijedi. Njegova proza izaziva skandale i političke krize, polemike i upite u parlamentu.

Giovanni Testori, dramski pisac, izvodi na pozornice svoju „Ariadu“, otkriva i osuđuje zlouporabe društva. Službena pravda ga progoni, intelektualci dižu glas u obranu slobode intelekta. Testori odgovara vladinoj cenzuri novom dramom, „Imeria“, takodjer sa socijalnim sadržajem, i govori o „sagorenoj“ omladini, o izgubljenoj omladini, o jednom tipičnom primjeru maloljetnog prestupnika, ploda talijanskog društva.

Što kažu ovi mladi romanseri, dramatičari, pjesnici u svojim djelima? Odgovara Ignazio Silone, jedan od njihovih „duhovnih otaca“: „Stara stvarnost joga, zamorna, tamna, ponižavajuća, koja je poznavala samo pobunu osjetila, danas je u temeljima ugrožena pobunom poniženih i potlačenih.“

Giorgio Vigolo zadire u život Rima, koji nije samo glavni grad Italije, nego i granica između njezina sjevera i juga, metropola spropstnosti i krajnosti. Roman „Le notti di Roma“ (Rimske noći), koji opisuje taj ambijent i njegove kontraste, donio je mladom autoru, koji je ujedno i osjećajan pjesnik, nagradu Bagutta 1961. Knjiga je izišla već u četiri izdanja.

Domenico Rea, novelist iz Napulja, govori o svojoj Kampaniji, prikazujući sredine i ličnosti koje je se same sobom komentiraju: prosjake, kočijaše, trhošose, krijumčare. Već njegova prva knjiga, „Spaccanapoli“, otkrila je autora snažna talenta. Taj se talent naznačio i u ostala četiri djela, u kojima pisac obrađuje iste svoje motive. Najbolje od tih djela, „Gesù, fate luce“ (Isuse, daj da bude svjetlost), galerija neo-realizma, znači datum u talijanskoj književnosti i dobilo je nagradu Viareggio.

Spomenimo napose i Leonarda Sciascia u Sicilije. Da ništa drugo nije napisao (a napisao je mnogo za svoju mladost), sam je njegov roman „Il giorno della civetta“ (Sovim dan, 1961.) bio bi dovoljan da ga uvrsti u red najboljih talijanskih pisaca mlade generacije. Već iz njegovih prvih novela osjeća se da je Sciascia pri-predvodjak koji izravno zahvaća u materiju i smjelo zadire u psihu svojih ličnosti. Njegova problematika, koja sadrži i osobne i društvene elemente, prismo i kritički prianja uz stvarnost, Sicilij-znači pokušati „obrađivati gorući opasni, teški problem mafije“. Sciascia kaže: „U Italiji se više se smije šaljiti ni sa pješacima ni sa svecima (tal. poslovice, op. ur.), smislite tek što znači pokušati raspravljati ozbiljno.“ Roman govori o ubijstvu jednoga skromnog graditelja koji je smetao konkurentskim poduzećima krupnih mjesešnjih poduzetnika. Kroz ličnosti romana ot-kriva se atmosfera „zakona štrnjiva“, saučestništva i korupcije. U pozitivnoj svjetlosti javlja se jedna ličnost, koja znači jednu vjeru: bivši partizan, jedini koji, vodjen svojim poštenjem, hoće da ide do kraja u borbi protiv mafije. „Moram to rasvijetliti, makar razbio glavu.“ To je vrlo aktualna poruka ovog pisca.

V

Ovim bilješkama htio sam, razumije se, dati tek nekoliko informacija. Ono što je rečeno općenito za prozu vrijedi i za poeziju. Mnogi od spomenutih pisac-pisaca ujedno su i pjesnici.

Na čelu nove talijanske pjesničke generacije stoji, po mojem mišljenju, Pier Paolo Pasolini. Ima 39 godina, i najznačajniji je pjesnik poslijeratnog naraštaja. Iz Bologne po rođenju, Furlan po govoru (u svoje vrijeme onovao je Akademiju za furlanski jezik, koji, kako je poznato, nije talijanski, nego poseban neolati-tinski jezik), danas živi u Rimu i u jezik kojim piše unosi mnoge, u književnoj baštini nepoznate riječi iz govora „subproletarijata“ sa rimske periferije. Suradjuje u novinama lijevice, piše i filmske scenarije, a ove godine sam režirao vrlo zapaženi film „Accatone“, radjen po vlastitom scenariju. Već s dvije knjige pjesama, „Poesie a Casarsa“ (1942.) i „Dov'è la mia patria?“ (Gdje je moja domovina, 1949.) popeo se do vrhunskih vrednota suvremene talijanske književnosti. Ove je godine izišla treća njegova zbirka pjesama, „Religione del mio tempo“ (Religija moga vremena), koja znači novu snažnu afirmaciju ovoga mnogostrukog talenta. Zbirka je dobila nagradu Chianciano 1961.

Pasolini nije lijevičar tek zato što uređuje jednu rubriku časopisa „Vie nuove“ (Novi putovi) i što je član KP: on je lijevičar „po prirodnom instinktu“, njegova je poezija, kao i njegova proza, antidemagoška, moralno jasna, veoma humana. On, predstavnik novog naraštaja, kaže: „Trebalo rušiti da bi se moglo graditi. Treba intenzivno živjeti u svom vremenu da bismo mogli prevazići vrijeme u kojem živimo.“ U obrazloženju nagrade Chianciano 1961. kaže se da je Pasolini „najjači i najautentičniji glas talijanske poezije naših dana.“

Jedan Pasolinijev epigram postao je slavan u Italiji:

Kasarna, sjemenište, bludlišće, Potoni u ovo svoje lijepo more, oslobodi svijet.

Ima tu, priznajmo, pjesničkog pretjerivanja, ali ti stihovi ipak

posjedaču na Dantea, koji je rekao gotovo isto, iako je volio Italiju više od svega, kako je sigurno voli i Pasolini, koji izbacuje svoj „Jaccuse“ u časovima bola.

Talijanski neorealizam u poslijeratnoj umjetnosti, filmu, prozi i poeziji nije slučajna pojava. I ne ističemo tek slučajno napredne, avangardističke pisce nove generacije. Kritika ovoga bezobzirnog i iskrenog naraštaja usmjerena je protiv kaotičnog vremena, protiv nepravednog društva u kojemu se „ljudska i moralna dezintegracija, kao kakva opakla bolest, prijeti siri na sve strane.“

Jezik moderne talijanske poezije, osobito jezik mladih, vrlo je slobodan: konstrukcije gotovo uvijek lome tradicionalne oblike. Poezija u prozi mnogo se njeguje. Problem stila, međutim, zahtijevao je posebnu raspravu.

Zaključujem sa bilješkom namijenjenom nekome tko bi eventualno htio sastaviti antologiju suvremene talijanske poezije za jugoslavenske čitače. Znajući da taj hipotetični antologičar sigurno neće zaboraviti da zbirku otvori s pjesmama starijih, još živih (i vrijednih) pjesnika (Ungaretti, Montale, Quasimodo, Gatto — imena koja u talijanskim antologijama nalazimo na kraju knjige), preporučam mu da poslije je tih imena ostavi dvije bijele stranice i da nakon njih donose ova imena: Pasolini, Sergio Solmi, Sinigalli, Luzi, Grande, Luigi Fallacara, Alberto Bevilacqua, Eugenio Miccini, Silvio Romat, Vigolo Laurano, Fiumi, Capasso, Jenco, Gerini, Alessandrini, Drago Martini, Carrieri, Tentori, Marchi, Barolini, Betti, De Carmine, Emilio Greco, Giancarlo Conti Marcella Landi. U Italiji, dakako, štampa danas pjesme barem još tisuću pjesnika.

Giacomo SCOTTI

gospodar smrti

Slabi je ležao na malom žalu obasjanom blagim martovskim suncem i milovanom nežnom penom sitnih talasa. Ni našta nije obračao pažnju sem na sivi brod koji je jako dimio i tromo vukao širokim horizontom. Čak ni na Velikoga koji je razgoljio dremano pored njega. Svu je pažnju bio usredsredio na tromi brod koji je plovio u neku od luka na severu. Znao je to, mada mu nikad nije bilo jasno zašto je sever baš sever, a ne nešto drugo. I uopšte za sve pojmove, sve stvari: nikad nije mogao da shvati zašto su jednom za uvek okovane i zarobljene tim nepromenljivim, praznim imenima. Seti se svojih nemoćnih, bolnih razmišljanja u detinjstvu, pa i kasnije — i podidje ga laka, golicava nervoza. Prestade da gleda brod, zahvati punu šaku finog peska i počeo da ga pretače iz jedne u drugu. U sećanju mu se odnekud pojavile peščani satovi i obuže ga još jača muka.

— Pesak je nešto kao odvrtna krv vremena — istisnu brzo, onda snažno odbaci pesak i istovremeno posumnja da je on sam naprosto glup, a da je sve drugo u savršenom redu.

Veliki na njegov glas okrenu svoju krupnu, lepu glavu uokvirenu crnim kovrdžama. Gledao ga je oćekujući. U očima mu je bio nekakav prastari mir i snaga. I u čitavom telu nemarno opruženom na pesku dremala je neka neodredjena moć. Noge, sa kojih je bio izuo cipele i zadigao nogavice, bile su mu snažne i maljavne. Slabog razbesni ta smirena snaga. Učini mu se da iz snažne figure Velikog more izvire i razliva se čak tamo do u nedogled. „Ovakva snaga nije u stanju ništa da shvati izuzev svoje nužnosti“, pomisli i okrenu glavu od njega. Ponovo potraži tromi brod. Bio se jedva primetno pomerio na horizont. Nadletali su ga galebovi i u vazduhu ispredali neki nevidljive mreže. Bilo je kao da žele da ga uhvate u svoju mrežu zajedno sa crnim dimom i tajanstvenim teretom koji je nosio. Zaboravi na Velikoga i zapita se odakle taj brod dolazi i šta li nosi. Prihvati za sigurno da se brod tromo vuče samo zbog te tajanstvenog tereta.

— Šta li nosi ovaj brod na sebi da ovako sporo plovi?

— Ko bi ga znao. Uostalom ne tiče me se. Znam da je sve zlo u ovom zmičarcu neradu.

Slabi očuta. Shvati da Veliki nikad neće moći da ga razume i nastavi da se interesuje brodom i njegovim teretom.

— Ni najmanje me se ne tiče šta taj brod nosi. Radi mene mogao bi sve same djavole da prevozi. Hteo bih da ribarim, shvataš li? I šta ti, dodjavola, ovdje radiš? — odseče Veliki iznenada razljučen nečim neshvatljivim. Veliki ništa nije znao o Slabome izuzev da je u njihov grad došao iz nekog drugog grada u unutrašnjosti nekim mnogo važnim poslom.

Slabi se zbuni, uznemiri i obori pogled u pesak između svojih krivih, tankih nogu. Nije bio pitamjen toliko zbunjen koliko onim neshvatljivim u ljutnji Velikoga. Oseti da bi nešto morao da objasni, ali nije znao kako sve to objasniti bespomoćnim rečima koje poznaje tom snažnom čoveku koji ne može da shvati čak ni njegovo interesovanje za taj tromi brod.

— Hajde reci šta radiš ovdje — insistirao je Veliki još upornije kad primeti pometnju Slaboga.

Slabi je i dalje ćutao i sve zbunjenoji bivao. U tom trenutku i sam bejaše zaboravio zbog čega je tu. Odavno ga ništa nije toliko zbunilo. Odjednom mu se učinilo potpuno besmislen boravak u tom malom primorskom gradu. Zapade u još jaču nedoumicu. Onda se priseti da bi s punim pravom mogao da se uvredi zbog tona kojim mu se Veliki obračao. Veliki nije imao nikakvog prava da koristi njegovu zabunu. Niko nije imao takvo pravo. „Otkud ljudima ideje da prisvajaju sebi pravo na korišćenje tuđih zabuna?“ zapita se i postade sigurniji. Razmišljao je o tome i sigurnost mu se sve više vraćala. Zaključio da je njegov strah pred tuđom drskošću smešan i bezrazlozan i savsiv se umiri. Niko ne zna o čemu on misli i kakav je. Niko ni o kome ništa ne zna. Niko ne može ni da sazna ako im on sam ne kaže. „A ja im nikad neću reći!“, odlučio čvrsto. „Mogu potpuno spokojno da mislim o čemu hoću. Mogu mirno da krenem u susret svojoj smrti i da nikome ne moram o tome računati da polazem.“ Reši i počeo ponovo da se zanima brodom. Zažmirne da bi ga gledao kroz trepavice. Ovakvo je izgledalo da se brod uopšte ne miče. Čak su i Galebovi izgledali nepokretni, kao da su se uhvatili u spovetnu mrežu i tako okamenili. Brod, dim i galebovi: sputani, okamenjeni na putini i sve je to samo njegovim očima i njegovoj svesti dostupno. Od te mrtve slike obuže ga neka čudnovata veselos i reče glasno:

— Možda je ovaj brod neki modernizovani „Hollandjanin litalica“.

Veliki se odjednom trže i upre u njega svoj oživeo, blistavi pogled. Citavo lice mu se zarilo konačnim rešenjem neke mučne tajne.

— Sad mi je jasno ko si ti. Ti si neki prokleti romantičar. Ubogo, ništavno sanjalo. Dvovruga, kako mi

je dugo trebalo da shvatim. A već sam bio počeo da te se plašim — povika i zasmēja se glasno.

Ali se Slabi više nije zbunjavao. Razumeo je da i on treba da bude drzak — i u tome je sva većina. On može da bude i drskiji od njih jer je pametniji. Znao je zasigurno, bar od ovog Velikog je bio neuporedivo pametniji.

— Ti čuti. Ne plašim te se više. Samo si mi se za trenutak učinio moćan kao da si otac mora, ali sam se setio kako si jedno izgledao sinoć u kafani i sad te se više ne bojim. Ti si kao riba na suvom: bespomoćan i žalostan. Neću više da te slušam. Neću više da znam za tebe. Odsad sam sam na ovom žalu i sve je ovo moje. I ovaj okamenjeni brod, i crni dim, i galebovi, i ovo more. Ja na sve to imam najviše pravo. Tebe nema više tu, shvataš li? Potpuno sam sam. Mogu slobodno da vičem: O — E — E — E! — i ispravi se da stoji. Vikao je kao samunat od ruku napravivši trubu. Od napreznja mu je pucketalo u vilicama i slepoćnicama.

Veliki skoči, zastade ispred njega sa šakama stisnutim u pesnice. Onda se predomisli, naučue cipele na noge, udalji se nekoliko koraka i ponovo leže u pesak.

Slabi prestade da viče. S nekom nedotupavom razdonošću je posmatrao ljutite i neme kretnje Velikoga. Nedotupavost preraste u nedoumicu koja ga ponovo obori u pesak. Stalno je kašljucavo. Bio je prenadražio glasne žice. Ipak je bio zadovoljan što je konačno uspeo da se oslobodi jednog straha; što i on može da radi sve ono što i drugi, mada nikako nije mogao da razume šta je trebalo da znači onakvo ponašanje Velikoga. Samo da su bili tu još i svi oni ljudi čije ga je slobodno ponašanje uvek zbunjivalo pa da im svima odjednom pokaže da je razotkrio njihovu drsku tajnu i da ih se više ni najmanje ne plaši. No i pored toga bio je silno radostan i osmeli se slobodno da misli o želji koja ga je čak ovamo dovela.

„Pametniji sam, van svake sumnje. Bar sam uspeo da shvatim koliko smo nepravedno osiromašeni. Ni smo vlasnici svoje smrti, koja je možda najlepši deo našega života a koja je ipak naša jer nikad ne pogreši. Pa gde to luta naša smrt kad nije s nama? zar Veliki zbilja ne vidi da je u toku čitavog života polovičan? Ako je tačno moje snovidjenje moje smrti, onda ću uskoro biti najmoćniji čovek jer ću imati i svoju smrt. Ako je tačno onda je ovaj brod, koji se ipak pomiče nekud na sever, prošao možda pored nje. Uostalom zašto ne bi bilo tačno? Zašto mi bar smrt ne bi bila lepa kad mi je sve drugo ovako djavolički ružno?“

Jednom je bio izmnožen umoran i legao je na opspava. Usnio je neko daleko, nepoznato more. Svud po

panopticum croaticum vanje radauša u umjetničkom paviljonu u zagrebu

Djelovanje Radauša vrlo je dobro poznato po većem broju spomenika koji su izašli iz njegove radionice. To su figure ili figuralni sastavi kojih su red i proporcije ukotijeni u akademskim normama. Na toj osnovi oblici Radauševi nastaju u ginenim pastama jednom plići i mekši, a češće su improvizirani u maniri koja se u svojoj biti nije promijenila ni danas. Stoga ni najnoviji ciklus pod naslovom „Panopticum croaticum“ ustvari nikoga nije iznenadio ni zatekao. Način i rezultati Radauševi ostali su na jednakoj razini i usmjereni su u istom pravcu u kojem se rad autorov kreće već nakon prvih početaka prije nekoliko decenija. — Tumačeći posljednju Radauševu izložbu,*) i ocjenjujući je vrlo visoko, jedan je recenzent (M. Peić) u svojim neposrednim i indirektnim usporedbama osjetio potrebu da spomene ime Rembrandta, Rodina, Dürera, Lautreca, pa asirske reljefe, francuske srednjevjekovne kipare, kapitule katedrala, a opći je način Radaušev kategorizirao kao metodu potenciranog realizma. Drugi recenzent (J. Depolo) tvrdi da je Radauš „unošenjem jednog novog elementa u svoju skulpturu pokazao otpor prema ustaljenoj ukusu“. No, to sve nije potrebno. Sam je Radauš u izjavi povodom svoje izložbe jasnije i jednostavnije odredio osnovnu svojega interesa: „U to doba slavni hrvatskih banova i vezivaca (a la Trniski, na pri-

mjer), kad su različiti mediokriteti u našem društvenom, kulturnom i političkom životu ubirali lovorike, a zahvalno im „občinstvo“ podizalo spomenike (od kojih i danas mnogi još „re-se“ naš grad), mnogi naši najdarovitiji ljudi živjeli su izgazeno, izgadnjeli i prezreni — a tako su i umirali.“ To kaže Radauš!

Zaista, u 16 izloženih figura od obojadicane sadre, očito se ogleda Radauševu shvaćanje legendi oko nekih povijesnih ličnosti. I on sam — kao usput — primjećuje, „da ni jednom od njih nije kod nas još podignut javni spomenik.“ Možda Radauš ustvari i priprema te spomenike, ili su čak eksponati u Umjetničkom paviljonu već gotovi projekti... Ta bi težnja autorova bila vrlo tražljiva. Medjutim, osim 16 razglednih, a pozitivnih likova, Radauš je izložio i niz 9 drugih, koje bismo mogli nazvati „negativnima“. To su suci, tužnici, stražari, krvnici, pop i bludnici — kao kakve mračne sjene u našoj povijesti. Jedne i druge Radauš je obradio na isti način mišljući banalnu ilustraciju s patetičnom monstruoznosti, koja uza svu pokrenutost oblika — ne uzbuđuje.

Kad bi se pokazalo potrebnim da uočimo uzrok raskoraka između činjenice uzbuđivo-sentimentalne invencije Radauševe i činjenice neutralnosti upotreblje-

vanih oblika u obojenoj sadri, morali bismo se sjetiti izvjesnih elementarnih postulata koji uvjetuju autentično umjetničko djelo. Ti postulati, doduše, ne postoje kao utvrđene norme koje se mogu i moraju uzeti u obzir pri stvaranju, nego — izviru kao zakonitosti iz stvarnih umjetničkih oblika. Zato nije moguće da se nabroje svi, nego tek oni koji se odnose na rad o kojem je riječ. U Umjetničkom paviljonu stoji pitanja o tim postulatima otvorena ovako: nisu li se komponente prisutnih rezultata ukrstile na području koje nije likovno-umjetničko? Naime, između autorovih težnji i materije upotrebljenih sredstava oblikovanja, boje, svjesnih deformacija, gibanja u sastavu figura štafaža — veza je uspostavljena prije samog početka rada i to na području privatnog shvaćanja izvjesne literature. — Nakon tada, nakon početka postojanja Radauševih figura, sada u Umjetničkom paviljonu, bila bi potrebna još neka posebna vrlo rijetka sredstva da se veza na likovnom planu zaista uspostavi. Zato, možda, valja žaliti što ovu izložbu nije postavila i tako uspješno inženirao netko, kao što je to na ranijoj izložbi Radauševoj učinio Babić.

Radoslav PUTAR

*) Oktobar 1961.

SLUTNJA RATA

da li ova zemlja ovo telo neba
materija puna svoje uspavane smrti
jureći iz same sebe
ka savršenstvu kraja
ima svoj čas samospoznaje
noći ove koja još uvek
misli da znači siti zdravi mir

da li je taj jasn čas
ovaj strah zgrčen u mojoj koži
uplašenost
ne samo od moje privatne smrti
već od smrti svega što ste vi
koji ste ja više od moje kože
vi livada biča prostora i vremena
lica materije koju materija mene
spozna u snu kao
svoj osamostaljeni deo

vaša smrt livade lica prostora i vremena
kao smrt vaših potomaka
moja je smrt

i sigurna smrt ovdog tela neba
tako blisko predviđena smrću cueta
tako sigurno jednovremena
sa smrću nas kao naših potomaka
budi se i dobija svoju svest

ovaj strah pretučeno zgrčen u mojoj koži
znači biti odjednom ta svest
i ta planeta
i ta smrt
i bodež i probodeno srce

Mirjana STEFANOVIĆ

njemu jurile su se blistave struje svetlih refleksa i ništa nije remetilo mir. Čak je i more bilo pritažljivo dah i zvelo samo u igri. Na čitavom vidiku nikakav predmet nije kvario srebrnu igru mora. Svud samo igra. A na sredini bila je koralna laguna sa nebeskom vodom. Po prstenu koralna blago se njihao venac čudnih palmi. U njihovim su krošnjama čudno pevale neke nepoznate i nevidljive ptice. Pesma je prerastala u grohotni smeh koji je svakim trenutkom postajao sve muki. Na kraju se potpuno gubio u tajanstvene dubine tog nepoznatog mora da bi se otud vratilo kao potmula jeka od koje je sve podrhtavalo. Kad je jeka zamirala opet je počinjala pesma. Učini mu se da je naišao na momenat nestajanja koji većno traje i zastade za panjan i uplašen. A dole, u nebeskoj vodi lagune, mirovala je nestvarno lepa nimfa, prelivena vodom i suncem i poigravala se zvezdama. Oko nje je lebdeo ružičasti obruč medusa. Kako bi se nimfa pomerila ružičasti šatorčići su se njihali i presijavali. Nimfa pođiže na njega pogled, i blago mu mahnuvši rukom sa tri zvezde u njoj, reče:

— Hodi slobodno, ja sam tvoja smrt koju tražiš.
On zaplaka. Plač je bujao i gušio ga. Plakao bi većno, ali se uplašila da suze ne zamute nebesku vodu lagune i taj strah ga probudi.

Kad se probudio još uvek je plakao. Opet je osećao da bi mogao većno da plače sve dok ponovo ne nadje svoju lepu smrt iz nebeske vode koralne lagune. Otađe je stalno tragao za njom i nejasno slutio da možda u lepom smrti leži skriven odgovor na hiljadu neshvatljivih stvari za koje se ipak nije usudivao otvoreno da kaže da su besmislene. Što je najglavnije, znao je da će se jedino tamo potpuno osloboditi ovog gadnog straha od neshvatljivog. Neće ga više mučiti neodumica što je, od deset mogućih, prava istina o jednoj istoj stvari. U smrti će da nadje odgovor na sve. A kad bude napokon posedovao i svoju smrt, i tako postane jedini na svetu vlasnik čitavoga sebe, biće najmoćniji i prećadaće da ga zbuduju pitanjima: „Šta radiš ovde?“ i „ko si ti?“ jer se niko neće ni usuditi da mu postavi takvo pitanje. Moći će slobodno da radi što god zaželi jer će biti celinom osmišljen. Nikad niko više neće moći da se pojavi s nekim prisvojenim pravom i otera ga sa mesta koje mu, možda, pripada. Još shvati da je uvek bio sam samo zato što je njegova smrt živela odvojeno od njega i zvezdama se igrala. Time mu se objasni nemogućnost da pobege od osame i suvišnosti. Zato je jednog dana rekao:

— Sta radim još uvek ovde? Idem da se sretnem sa svojom smrću i konačno uzmem ono što je moje — i stigao u ovaj mali primorski grad gde se zadržao do konačne odluke.

Bio je zaboravio na brod i sad ga se ponovo seti. Još uvek se tromo vukao po horizontu, samo se bejaše znatno pomorio na sever i crni trag dima se, kao neka avetijska zastava, vijorio za njim. Galebovi su ga i dalje obletali. „Mučni hod ovog broda na sever sasvim liči na sudbinsko kretanje. Možda smo se ovdje slučajno sreli na našim putevima za besmrtnost“, pomisli ispunjen mirnom setom.

Brod se polako približavao tamnom grebenu zamagljenom zbog daljine.

— Jesi li ti nekad osetio ukus lepote — upita slabim glasom ne skidajući pogled sa broda. Sticao se utisak da mu taj tromi, sivi brod odnosi svu snagu sa sobom.

— Šta kažeš?

— Znaš li gde je tvoja smrt?

— Ako nije u vražjoj materi, onda ne znam gde bi mogla da bude. Izgleda da si već sasvim poludeo. Mogao bi malo da me puštiš na miru.

Slabi ga i ne ču. Teško da je i očekivao bilo kakav odgovor. Pitao je više sebe radi da se uveri u svoje prisustvo u ovom tihom, nepokretnom prostoru. Pogled mu sa broda kiznu i odluta niz putčinu sve dok se ne izgubi u belo plivačastoj nezgledici iza koje se krilo ono ogromno NESTO. Zbog mećave se strese i pogled mu ostade ukločen.

— Hej, šta misliš ti o moru? — glas mu je bio primetno uznemiren.

— Sta bih drugo mislio o moru nego da je naprosto more. Ogromno i korisno. Kažu da je lepo. Ja znam da je korisno — odvrati nevoljno Veliki.

— A opasno, nije li opasno?

— Naravno da je i opasno. Ima hiljadu legendi o moru koje se naplaćuje. Samo ipak ne toliko koliko si ti u svojoj ludoj glavi zamislio.

— Zar tebi more nije lepo?

— Ponekad kad nisam previše umoran i kad imam volje da tražim lepota.

Slabi se naljuti i uspravi se da sedi. Ljutinja ga potpuno ukoči i glasom prigušenim od besa reče:

— Ništa ti o moru ne znaš. Mislio sam na čudno tajanstvo kojim je ova ogromna, tamna voda zaogrnut. Jesi li nekad pomislio koliko misterija krije more? Kad ulaziš u njega imaš utisak da si na dohvataj ruke od prapočetka, a ipak ono ostane tajna koja te u lud strah baca. Zar nisi nikad osetio da u toj veličini ima neke nepojmljive i strašne lepote koja jednostavno postoji i ne treba je tražiti? Sad vidim da ti ništa o moru ne znaš.

Gledao je besno u Velikoga i čekao. Veliki samo odmahnu rukom i okrenu se na drugu stranu. Slabi mu isto okrenu leđa i ljutito se pruči po pesku. Grabio je šakama pesak i odbacivao ga u stranu. Kad napravi veliku rupu prestade i smiri se. Ponovo je mogao mirno da misli na svoju želju.

„Niko od njih nikad neće moći da shvati čime je osakaćen. Nastavice da kleca i stenjući se batrga kao uhvaćena riba sve dok mu se smrt sama ne sažali i odjde kod njega. Ako bih sad Velikom kazao nešto o mom saznanju sigurno bi počeo da se ceni kao sumanut. Od toga bih konačno izludio. Zato ću pričekati dok on ne ode. Kad padne noć sigurno će poći jer on ništa ne shvata što ne može da vidi i verovatno se plaši moći. Nije važno što smo zajedno došli i što u ovom gradu poznajemo samo njega. Zagazicu i — onda dalje. Znam da dugo moram ići. Ali šta ću ako usput naiđem na ajkulu?“ i iznenadni strah mu pocepa oči kao da se bezdan u njima otvorio. Srce pote jako da mu lupa i sav se ustrese. Uvek se nadje po jedna ajkula u neshvatljivom koja ne da čoveku da sobom raspolaze. Ubogi čovek nikad ne može sve da otkrije pa makoliko bio oprezan. Proklete ajkule. Sitni grčevi su mu razvlačili lice u brze grimase. Okrenu lice Velikome i hitro se uspravi na kolena.

— Veliki, reci mi, Veliki, napadaju li ajkule ljude koji idu kod svoje smrti? — zavapi.

— Služaj, sad mi je već stvarno dosta tvojih gluposti. Kud baš mene da pronadžješ proklete idiote. Hoću da se izležavam i to je sve što hoću. Dosta mi je i tebe i ove besvave žame. Shvati i umukni — reče brzo Veliki. Glas mu je bio praskav, bes u njemu jasan i

suzdržan dok su mu se u očima svaki čas pojavljivale mrlje neke iskonske, moćne tame. Bio se uspravio da sedi i okrenuo se prema Slabom. Stisnute šake upirao je u pesak i one su sve dublje uranjale.

— Reci mi, Veliki, napadaju li ajkule ljude koji idu kod svoje smrti? — ponovi Slabi glasom koji je postao piskuljiv zbog nataloženoj očaja i nemoćnog besa.

— Zar ti ne rekoh da ućutiš već jednom? — prosikta kroz stisnute zube Veliki i ustade.

Slabome predje senka straha preko očiju kad vide kako se lice Velikoga izobiljšilo od naglo nabujale mržnje. Na trenutak pomisli da bi bilo pametno da ućuti ali je nemoć rovala po njemu i dražila ga. Savladaše ga potpuno bes i prezir prema toj nerazumnoj snazi koja je stajala na nekoliko koraka ispred njega. Video je da ga ta snaga (malo raširenih nogu, stisnutih pesnica i sva uzdihala) mrtzi zbog nečega izbežumljeno. Zato počeo brzo i glasno da govori, kao da je želeo gomilom uzavrelih reči da razori prećuću snagu.

— Neću da ćutim. Rekao sam već: ne plašim te se više. Glup si, glup, eto šta si ti. Ti ništa ne znaš sem da loviš bespomoćne ribe. To isto i ajkule čine. Ti si odvratna, smrdljiva ajkula. Ali si na svom i bezopasna si. Rekao sam: ovdje sam sam i sve je ovo moje — mlatarao je rukama i sav se trzao klečeći na koljenima u pesku. Sve mu odjednom postade svejedno i zato i ne pokušava da se brani kad se Veliki skokom baci na njega.

— Evo ti, evo mali gade. I za tebe i za zimu ti evo. Dozlogrdio si mi. Ništa me ne obavezuje da te ne prebijem — vikao je izbežumljeno Veliki i mlatio po sitnom, zgrčenom telu Slaboga.

Slabi nije pokušao čak ni udarce da izbegne. Bio je zatvorio oči i izgledalo je da ga se sve to ništa ne tiče. Velikoga najzad zburni ta mirnoća i prestade da udara. Oseti da ga je slabi obmanuo, izvukao ga da se istrči. Nije više znao šta da uradi. Poče da viče da bi razbio neodumicu:

— Zašto se ne braniš bezvredna, gadna žabo? Ti si kužna kraslava žaba i potpuno si bezvredan. Čak me ni to ne obavezuje da te ne prebijem.

Slabi ostade i dalje miran i bez glasa.

— Progovori bar nešto. Psuj me... molim te — počeo uplašeno da moli Veliki.

— Ništa osetio nisam. Ja sam nepovrediv. Usto, ja sam ovdje sam i jedini od svih ljudi na svetu gospodar sam sopstvene smrti — progovori najzad Slabi sasvim mirnim glasom.

— On je lud, potpuno lud — povika Veliki uplašeno. Onda skoči, pokri lice rukama i pobeže.

Slabi je mirno gledao u trag koji je ostajao u pesku iza Velikoga. Niz brada mu je tekao tanki mlaz krvi iz desnog ugla ustiju. Kad Veliki zamače za zavijatak malog žala, Slabi duboko uzdahnu i okrenu izbijajući lice putinji.

Sivi brod na putu za sever već je bio zašao za greben zajedno sa svojim tajanstvenim teretom i galebovima. Po moru se iza njega vijorila čupava traka crnog dima, kao neka avetijska zastava.

U čitavom prostoru oku dostupnom Slabi je bio sam. Neka teška tuga bila ga je prikovala za mesto i on ophrvan tugom kao vremenom, klonu glavom na pesak.

Petar ČETKOVIĆ